

Les Corts dels regnes. La legislació de Corts dels anys de Ferran II: una aproximació comparativa dels regnes de la Corona catalanoaragonesa

Eva SERRA I PUIG (†)
Institut d'Estudis Catalans

Tomàs de Montagut, en un estudi de 1999,¹ a partir de les Corts Generals de Montsó de 1382-1389, convocades per Pere el Cerimoniós,² observa l'existència d'una «Corona o Unió de Regnes i de Terres que», escriu, «bé podem anomenar o que s'anomenarà més endavant (almenys des de Ferran el Catòlic) Corona d'Aragó». Les Corts Generals de la monarquia, continua dient, «donen fe de l'existència d'una comunitat universal» que remuntaria a final del segle XIII (les de Montsó de 1289), quan algunes disposicions perfilen «el principi d'indivisibilitat d'aquestes terres i regnes».³ El treball de Montagut fa una relació de totes les Corts Generals documentades i compara les de Montsó de 1382-1389 amb les de Montsó de 1585, tot reclamant un estudi comparatiu de les legislacions aprovades per cada regne en aquestes històriques Corts Generals per tal de poder valorar l'abast de les seves relacions internes. El plantejament és força interessant i matèria per a un estudi de gran abast. Ara i aquí simplement aprofito aquesta comunicació per fer una aproximació en aquest sentit des de les Corts Generals de Ferran II i sobre la base del material publicat, però en cap cas es tracta de l'estudi de fons que caldria fer.

Una aproximació comparativa a un llegat legislatiu com pretén fer aquesta comunicació obliga, en primer lloc, a situar les estructures dels diferents regnes i la conjuntura dels anys de Ferran II, que ens permet observar els possibles factors de cohesió, però també els factors separadors existents entre regnes, és a dir, ens obli-

1. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Les Corts Generals de la Corona d'Aragó (Notes per al seu estudi)», a Ernest BELENGUER CEBRIÀ (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo*, vol. iv, *La monarquía y los reinos (II): Congreso Internacional Barcelona, 23 a 27 de noviembre de 1998*, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, p. 121-138.

2. Corts de Pere el Cerimoniós de 1382-1384 continuades el 1388-1389 per Joan I. Pere el Cerimoniós va aprovar-hi sis capítols i la prolongació de Joan I no n'aprovà cap més. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós, 1319-1387*, Lleida, Pagès, 2015, p. 271-273.

3. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Les Corts Generals...», p. 128.

ga a mirar més enllà de la formalitat institucional d'una convocatòria conjunta. Geogràficament, la localització de Corts Generals a Montsó pot llegir-se com un fet propiciatori de cohesió, però, al mateix temps, els ritmes parlamentaris variaren d'un regne a un altre molt en relació amb ritmes interns propis difícilment coordinables. Montagut mateix, referint-se lògicament sobretot a Aragó i Catalunya, parla de «pobles força diferents pel seu dret, per la seva llengua i per la seva estructura social i econòmica»,⁴ i jo hi afegiria, a més, per les seves diferents circumstàncies històriques dins d'una mateixa cronologia. A més de la localització de Montsó, hi ha un altre aspecte que juga en favor d'una conjunció fins a 1585: la voluntat reial d'obtenir un donatiu col·lectiu que, sumat, resultés una quantia amb el volum i la qualitat cobejats i operatius per a les seves obligacions financeres. Després, les torbacions aragoneses i catalanes de 1588-1592 degueren convèncer la monarquia que era millor mantenir els regnes separats entre ells per evitar complicitats perilloses.⁵ Montagut observa per al cas de 1382-1389 sessions conjuntes i una normativa general que afectava els tres regnes (la reforma de la casa reial, l'ordenament de la justícia i el capítol del donatiu). El 1585 havia desaparegut la Cort Universal de la Corona i els regnes podien reunir-se en un mateix lloc, però ho feren per separat: és el cas ja dels anys de Ferran II.⁶ Tot i així, Àngels Casals ha pogut verificar, en les Corts dels anys de l'emperador, com, a efectes financers imperials, els tres donatius eren comptabilitzats conjuntament.⁷

Dit això, també cal afegir-hi que la lectura comparativa caldria fer-la des d'una cronologia més àmplia i no simplement des del regnat d'un rei, ja que l'actuació d'un monarca, tot i la importància que la figura jurídica reial pogués tenir dins de l'època, no explica del tot la dialèctica dels ritmes polítics d'unes societats amb orígens i evolucions distintes i correlacions socials i cohesions internes pròpies. Massa sovint s'ha atorgat dinamisme només a la figura del rei, com si els regnes fossin subjectes passius. Les tendències homogeneïtzadores de la monarquia havien d'operar i operaven dialècticament sobre cossos vius amb els seus propis orígens i evolucions.

4. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «Les Corts Generals...», p. 137.

5. Eva SERRA I PUIG, «Introducció», a *Cort General de Montsó (1585)*. *Montsó-Binèfar: Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 2001, col·l. «Textos Jurídics Catalans», núm. 18, p. vi; Eva SERRA I PUIG, «La informació diplomàtica sobre el sistema polític català entre 1599 i 1713», a *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó: Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, València, Universitat de València, 2008 p. 363.

6. Per aquesta raó, Lalinde considera que no són Corts Generals; encara més, opina que no han existit mai Corts Generals. Jesús LALINDE ABADIA, «Fernando II de Aragón ante la foralidad aragonesa», a Miguel Àngel LADERO QUESADA *et al.*, *Fernando II de Aragón, el Rey Católico*, presentació d'Esteban Sarasa, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1996, p. 213-226, en concret p. 217.

7. Àngel CASALS, *L'Emperador i els catalans: Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, Ed. Granollers, 2000, p. 301.

Els regnes revelen, doncs, ritmes propis.⁸ Aragó era un país sense projecció marítima;⁹ el regne de València, una prolongació inicialment aragonesa i definitivament catalana, però com a tal regne, era resultat tardà de la «voluntat reial», amb la qual cosa va «contrarestar les exigències dels magnats [aragonesos] i consolidar la pròpia autoritat» i va esdevenir un regne més aviat captiu del monarca. Amb Alfons el Magnànim s'havia convertit en «el pulmó financer de la Corona», amb greus conseqüències per al regne.¹⁰ Pel que fa a Catalunya, estava en plena postguerra i, això no obstant, amb símptomes de vitalitat al final del regnat. Catalunya havia acabat perdent la guerra, però, tot i així, el procés de postguerra, malgrat la repressió¹¹ i l'intervencionisme reial, fou més un nou joc d'equilibris de força que no pas, potser, un mer resultat de vençuts i vencedors. La comparació entre els capítols de la concòrdia de Vilafranca (1462) i les constitucions i capítols de cort de 1481, amb la *Poc Valria* com a clau de volta o colofó decisiu, revela aquesta continuïtat, matisada per unes noves aliances entre monarca i patriciat urbà potser fins aleshores inèdites.

Si parlem de la Corona catalanoaragonesa també ens tocaria parlar de Sardènia i els regnes mallorquins. Sardènia era massa singular i allunyada, i patia una integració tardana per ser en Corts Generals, encara que els seus parlaments tenien capacitat legislativa. Mallorca ja s'havia despenjat de les Corts catalanes abans del Catòlic i, tot i ser convocada en algun moment, no hi anà.¹² Cito Sardènia i Mallorca, però no pretenc entrar en les disposicions legals que les administraven.

8. «Unitat de territoris que no significava uniformitat de tots els que estaven sotmesos al mateix sobirà», escriu Belenguier. Vegeu ERNEST BELENGUER CEBRIÀ, *Ferran el Catòlic*, Barcelona, Edicions 62, 1999, p. 12. Per a José Ángel Sesma, des del punt de vista polític, l'ingrés a una monarquia d'àmbit mundial dissoldria lentament els debils llaços dels territoris de la Corona: JOSÉ ÁNGEL SESMA MUÑOZ *et al.*, *Un año en la historia de Aragón: 1492*, Saragossa, Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, 1992, p. 530. Pel que fa a les vinculacions socials i econòmiques entre els tres regnes, no tenim encara una bona història de la Corona catalanoaragonesa que verifiqui contenciosos, dependències i complementarietats socioeconòmiques. Des del punt de vista econòmic, Junqueras planteja, pel que fa a l'alta edat moderna, una Barcelona amb voluntat de «liderar una àmplia regió econòmica que, en certa mesura, engloba els regnes d'Aragó i València»: ORIOL JUNQUERAS, *Guerra, economia i política a la Catalunya de l'alta edat moderna*, Barcelona, Farell, 2005, p. 12-13; hi insisteix a les pàgines 77, 98, 132 i 161.

9. Segons José Ángel Sesma, és «un reino interior» difícil de compaginar amb els altres tres, «muy volcados al mar»: JOSÉ ÁNGEL SESMA MUÑOZ *et al.*, *Un año en la historia...*, p. 527. «Reino interior, secundario por esta razón», amb una noblesa molt aferrada als seus privilegis i sense sentit comercial, diu el mateix autor a JOSÉ ÁNGEL SESMA MUÑOZ, *La Diputación del reino de Aragón en la época de Fernando II (1479-1516)*, Saragossa, Instituto Fernando el Católico, 1977, p. 5-6.

10. ANTONI FURIÓ, *Història del País Valencià*, València, Alfons el Magnànim, 1995, p. 50 i 169.

11. Josep Fernández Trabal, que fa temps que es dedica a estudiar el segle xv català, té clara l'existència de repressió en la postguerra de Ferran II més enllà de les confiscacions del comte de Pallars en favor dels Cardona.

12. Els contenciosos amb els censalistes catalans que reclamaven endarreriments i es trobaven sota arbitratge reial ho explicarien. Vegeu ROMÀ PINYA HOMS, «El reino de Mallorca», a *Corts i Parlaments en la Corona d'Aragó* (versió en català i castellà), Barcelona, 1988, p. 93 i 119-121.

En els anys del Rei Catòlic només hi hagué a Montsó dues Corts Generals pròpiament dites dels tres regnes: la de 1510 i la de 1512. I encara, a la de 1512, el regne de València no hi assistí. El rei n'havia intentat unes altres a Tarassona el 1484, però els catalans hi van dissentir i es negaren a assistir-hi per tal com era anticonstitucional la reunió de Corts catalanes fora de Catalunya. La clàssica acceptació de Fraga i Montsó tenia fonaments jurisdiccionals històrics.¹³ El regne de València també es queixava d'una convocatòria fora del seu territori, però les seves queixes mai no li valgueren. Una temptativa reial per solucionar les dificultats de convocatòries de Corts Generals, i per sostroure's de greuges i legislació, foren les convocatòries de parlaments, que la historiografia sobre el Rei Catòlic revela que va ser una opció amb poc èxit. El Parlament de Barcelona de 1485, després de la negativa dels catalans a la convocatòria de Tarassona, no reeixí. Àngels Casals ja ens ha explicat les temptatives fracassades de convocar parlaments a Catalunya per part de Ferran II el 1483, el 1487 i el 1495,¹⁴ i els dos parlaments de València de 1483 i de 1497, segons Ernest Belenguier, tampoc reeixiren del tot.

CORTS I PARLAMENTS ENTRE 1580 I 1515

En el cas dels regnes de la Corona de «ça de mar», la diferència entre Corts i parlaments era prou clara. Les Corts havien de ser convocades i presidides pel rei i, com a mínim, si el president no era el monarca, necessitaven l'habilitació consentida d'un membre de la família reial. Només les Corts podien legislar i jutjar greuges i en cap cas els parlaments. Els parlaments de «ça de mar» no necessitaven ni la convocatòria ni la presència reial, però no podien aprovar lleis ni jutjar greuges i generalment eren convocatòries virregnals amb finalitats fiscals.

Ara bé, no podem confondre aquests parlaments de «ça de mar» amb els «dellà de mar» o de Sardenya. L'historiador de Sardenya Antonio Era, el 1952, ja indicava que, en el cas sard, el nom havia induït a error, ja que, de fet, aquells parlaments eren Corts, en el sentit que de les seves convocatòries en sortia legislació.¹⁵

13. Correspon als límits de Catalunya establerts per Jaume I en la disposició del 20 de gener de 1243. Andreu Bosc, *Summari, índex o epitome dels admirables y nobilíssims títols de honor de Catalunya, Rosselló y Cerdanya*, Perpinyà, 1628, p. 92; edició facsímil, Barcelona i Sueca, Curial, 1974.

14. Àngel CASALS, «Vicens Vives i el redreç de Ferran II a Catalunya, cinquanta anys després», *Revista de Catalunya*, núm. 35 (novembre 1989), p. 50-61.

15. Antonio ERA, *Storia della Sardegna durante il regno di Ferdinando el Cattolico*, Saragossa, CSIC, Instituto Fernando el Católico, 1952; Antonio ERA, *Il Parlamento sardo del 1481-1485*, Milà, Dott A. Giuffrè, 1955; Antonio ERA, «Reunión extraordinaria del parlamento sardo en 1495», *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), núm. XXIII (1955), p. 593-609.

TAULA 1

Relació de Corts i parlaments de la Corona catalanoaragonesa en els anys del regnat de Ferran II

<i>Principat de Catalunya^a</i>	<i>Regne de València^b</i>	<i>Regne d'Aragó^c</i>	<i>Regne de Sardenya^d</i>	<i>Regne de Mallorca^e</i>
	Corts de València X-1479: sense furs.	Corts de Calataiud-Saragossa de 1481, restaren empantanegades. ^f		A les Corts Generals de Montsó de 1365 hi concorregué integrat en els braços dels estaments catalans (cada una de les tres illes hi són representades en el braç reial català com un municipi). Segons Pinya Homs, el regne se'n despenja entrat el segle xv, en part per les friccions amb els creditors catalans del deute públic mallorquí.
Corts de Barcelona de 1480-1481.	Parlament de València de 1483.			El gener de 1564 aspirava novament «de entrar en corts com los altres Regnes, ço és Catalunya, Aragó y Valencia», conscient que no serhi el perjudicava, però n'havia perdut el dret.
Corts «Generals» de Tarassona de 1484: els catalans no hi assistiren. Varen dissentir per tal com era anticonstitucional la reunió de Corts fora de Catalunya.	Corts «Generals» de Tarassona-València-Oriola de 1484-1489.	Corts «Generals» de Tarassona 1484.	Parlament sard de 1481-1485.	
Parlament de Barcelona de 1485: cap ordenació coneguda.		Reunió de Saragossa de 1488.		
		L'agost de 1492, convocatòria de braços amb el beneplàcit reial per a «tractar e apuntar con su alteza» les qüestions «que cumplen a su servicio e al bien deste reyno». ^g		
Corts de Barcelona de 1493.		Corts de Saragossa de 1493-1494.		
Corts de Tortosa de 1495-1496.	Corts de Sant Mateu de 1495, sense furs.	Corts de Tarassona de 1495-1496.	Parlament de 1495.	
	Parlament de [València] de 1497.	Corts de Saragossa de 1498.	Parlament de 1497.	
Corts de Barcelona de 1503.		Corts de Tarassona de 1502.	Parlament de 1500.	

TAULA 1 (Continuació)

Relació de Corts i parlaments de la Corona catalanoaragonesa en els anys del regnat de Ferran II

Principat de Catalunya ^a	Regne de València ^b	Regne d'Aragó ^c	Regne de Sardenya ^d	Regne de Mallorca ^e
Corts Generals de Montsó de 1510.	Corts Generals de Montsó de 1510.	Corts Generals de Montsó de 1510.	Parlament de 1504-1511.	
Corts Generals de Montsó de 1512.	Corts Generals de Montsó de 1512. Hi són convocats, però no hi assisteixen per raons econòmiques.	Corts Generals de Montsó de 1512.		
Corts de Lleida de 1515.		Corts de Calataiud de 1515.		

FONT: Elaboració pròpia.

a Rafael CONDE, Ana HERNÁNDEZ, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, «Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de Corts i Parlaments», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 24-70.

b Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Cortes del reinado de Fernando el Católico*, València, Universitat de València, Departament d'Història Moderna, 1972.

c Jerónimo ZURITA, *Anales de Aragón*, vol. 8, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1990; Jerónimo ZURITA, *Historia del rey don Hernando el Católico*, Saragossa, Diputación de Aragón, 1994; José Ángel SESMA MUÑOZ i Carlos LALIENA CORBERA (dir.), *Acta Curiarum Regni Aragonum*, Saragossa, Cortes de Aragón, Gobierno de Aragón, 2011; Pascual SAVALL DRONDA i Santiago PENEN DEBESA, *Fueros, observancias y actos de corte*, edició facsimil, Saragossa, Justicia de Aragón, 1991; Luis GONZÁLEZ ANTÓN, *Las Cortes de Aragón*, Saragossa, Librería General, 1978; Luis GONZÁLEZ ANTÓN, «Las instituciones aragonesas», a Miguel Ángel LADERO QUESADA *et al.*, *Fernando II de Aragón...*, p. 199-211; Jesús LALINDE ABADÍA, «Fernando II de Aragón ante...»; José A. ARMILLAS VICENTE i Enrique SOLANO CAMÓN, «Proyección del poder real sobre Aragón en la construcción del absolutismo (1495-1645)», a Esteban SARASA i Eliseo SERRANO (coord.), *La Corona de Aragón y el mundo Mediterráneo: Siglos XV-XVI*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997, p. 333-367. També és interessant consultar Ricardo del ARCO, «Las Cortes aragonesas de los Reyes Católicos», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, núm. 60 (1954), p. 77-103; Fernando SOLANO, «El reino de Aragón durante el gobierno de Fernando el Católico», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 16-18 (1963-1965), p. 221-246.

d Segons les *Acta Curiarum Regni Sardiniae* publicades.

e Romà PINYA HOMES, *La participació de Mallorca en les Corts Catalanes*, Palma, Obra Cultural Balear, 1978, p. 28-29; Romà PINYA HOMES, *El Gran i General Consell: Asamblea del Reino de Mallorca*, Palma, Diputación Provincial de Baleares, 1977, p. 35 i 145.

f Jerónimo ZURITA, *Anales...*, vol. 8 (llibre xx, cap. xli), p. 400-405; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Ferran el Catòlic*, p. 124.

g José Ángel SESMA MUÑOZ, *La Diputación del reino...*, p. 77; José Ángel SESMA MUÑOZ *et al.*, *Un año en la historia...*, p. 501. Segons Sesma, foren quasi unes Corts. També indica que van ser freqüents les juntes de braços en la primera etapa del regnat de Ferran II fins a 1496; els afers de Granada ho expliquen i no era cosa grata al rei: José Ángel SESMA MUÑOZ, *La Diputación del reino...*, p. 73-79.

Tal com s'ha dit més amunt, la lectura d'aquest quadre ens permet veure que, de Corts Generals pròpiament dites, només n'hi hagué dues: les de Montsó de 1510 i de 1512 i, per ser més exactes, una: la de 1510. Trobem set celebracions de Corts en el cas català i onze de teòriques en el cas aragonès. Hi ha una gran diferència amb el cas de València, on només foren convocades quatre Corts, de les quals només reeixiren amb furs la convocatòria de Tarassona-València-Oriola de 1484-1489 i les generals de Montsó de 1510.¹⁶ La carta localitzada per Ernest Belenguier dels jurats de València al rei excusant la seva assistència a la convocatòria de Montsó de 1512 permet observar que els jurats de València no estaven en condicions de pagar cap servei al rei ni tampoc volien ser només un recurs fiscal del monarca, per la qual cosa reclamaven no ser acusats de contumàços, ni que la Cort pogués perdre per aquesta raó el caràcter de general. De fet, no volien impedir «donar forma de Corts Generals per ocasió dels altres regnes».¹⁷ Tot i l'existència de la celebració d'onze teòriques Corts per al regne d'Aragó, també, segons la historiografia aragonesa, només foren especialment fructíferes les de 1495, 1510 i 1512.

És interessant remarcar la forma de la disposició dels tres regnes amb els seus respectius braços en les sessions plenàries de Corts de la Corona de «sa de mar». No sembla que hagi variat en relació amb les del segle XIV,¹⁸ si bé, a diferència d'aquestes, ja deliberen i acorden per separat. A títol informatiu ordeno en dos quadres els assistents segons l'estudi preliminar dels processos de 1510 publicats per ACRA, que verifica la quantitat i la qualitat dels convocats i els assistents en les primeres sessions de les Corts i la seva disposició en la sessió plenària de tots els regnes de la Corona.¹⁹ Cal advertir que en algun cas, com en el de Pedro de Catro Pinos o de Castre Pinos, vescomte d'Illa i de Canet, tenia dret a tenir lloc tant entre la noblesa aragonesa com entre la noblesa catalana per posseir terres en ambdós regnes. Sempre l'ordre de preferència fou primer el regne d'Aragó, en segon lloc el de València i en tercer lloc Catalunya; prevalia, doncs, la condició jurídica de reg-

16. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Cortes del reinado...*, p. XII-XXX. Ernest Belenguier m'informa que existeix una edició dels furs de 1488 que conté el facsímil de l'edició històrica de lletra gòtica, l'edició d'una transcripció amb lletra romana i una traducció en castellà, tot plegat publicat en dos volums per l'Ajuntament de València el 1993.

17. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Cortes del reinado...*, p. XXXI.

18. Disposició dels braços dels tres regnes a *Cort General de Montsó de 1382-1384*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, col·l. «Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums», núm. II/2, p. 76-77. En una data tan avançada com 1693, la noblesa encara recordava i reproduïa aquesta disposició. Universitat Pompeu Fabra, IHJVV. Volum *Diputació i Catalunya*, doc. 21, p. 19.

19. *Actas de las Cortes Generales de Monzón, 1510; Actas de las Cortes Generales de Monzón, 1512-1514*, edició a cura de Cristina Monterde Albac. Vegeu José Àngel SESMA MUÑOZ i Carlos LALIENA ABADÍA, *Acta Curiarum...* La introducció forma part del vol. XVI/1 i les referències de nombre i disposició dels assistents són a les pàgines III-IV.

TAULA 2
Corts de Montsó de 1510

	<i>Regne d'Aragó</i>	<i>Regne de València</i>	<i>Principat de Catalunya</i>
Convocats el 6 de març: 861	Eclesiàstics: 26 Nobles: 28 Cavallers: 86 Universitats: 33 TOTAL: 173	Eclesiàstics: 15 Nobles: 89 Cavallers: 122 Ciutats i viles: 21 TOTAL: 247	Eclesiàstics: 37 Nobles: 48 Cavallers: 320 Ciutats i viles: 36 TOTAL: 441 Procedència dels militars: Barcelona 92, Lleida 31, Girona 46, Manresa 15, Vilafranca del Penedès 24, Tarragona 14, Cervera 35, Tortosa 3, Balaguer 5, Urgell 16, Montblanc 5, Pallars 5, Igalada 3, Camprodon 2, Conflent 1, Besalú 4, Rosselló 16, Vallès 3
Assistència el 20 d'abril: 70	Nobles: 2 Cavallers: 13 Universitats: 4 TOTAL: 19	Nobles i cavallers: 4 Ciutats i viles: 7 TOTAL: 11	Eclesiàstics: 11 Nobles: 18 Ciutats i viles: 11 TOTAL: 40
Ajornaments. Les sessions es difereixen fins al dia 26 d'abril, dia en el qual hi ha 101 assistents	12	19	70
Nou ajornament fins al dia 29 d'abril, dia en el qual hi ha 141 assistents	23	42	76
4 de maig: dia del soli d'obertura	Eclesiàstics: 10 Nobles: 20 Cavallers: [66] ^a Comuns: 23 Síndics: 35	Eclesiàstics: 5 Nobles: 20 Cavallers: [15] ^a Comuns: 17 Síndics: 21	Eclesiàstics: 19 Nobles: 30 Cavallers: 55 Comuns: 24 Síndics: 32

FONT: Elaboració pròpia.

^a Entre claudàtors perquè caldria més atenció per verificar més bé la condició aragonesa de tots ells.

ne.²⁰ En la sessió plenària, la llengua emprada pel rei era el català i la resposta dels regnes anava a càrrec de l'arquebisbe de Saragossa, en teoria en aragonès, però la lectura dels processos sembla demostrar la castellanització de la resposta. L'edició del tom xvi, volums 1 i 2, demostra l'ús del català pels braços en les sessions valencianes i catalanes i l'ús del castellà en les sessions aragoneses. En ambdues Corts, la de 1510 i la de 1512, els catalans i els valencians protesten davant del vicecanceller Antoni Agustí contra la presència del Justícia d'Aragó en els actes de cort de prorrogació, per ser Corts Generals i el Justícia ser una figura jurídica només aragonesa, protesta que el monarca mai no admeté.

TAULA 3
Col·locació dels regnes i llurs representants en la primera sessió efectiva
del 4 de maig de 1510 les Corts de Montsó

<i>A la dreta del soli</i>	<i>Enfront del rei</i>	<i>A l'esquerra del soli</i>
Aragonesos i valencians.	Els síndics de les universitats d'Aragó i València barrejats. ^a	Els tres braços de Catalunya; primer els eclesiàstics, seguits dels nobles i, finalment, les universitats. ^b

FONT: Elaboració pròpia.

^a Segons aparició documental amb el nombre de síndics i el regne a què pertanyen cadascuna entre parèntesis. Intercalades començant per Saragossa i acabant amb dos síndics de València ciutat: Saragossa (4 regne d'Aragó), València ciutat (5 regne de València); segueixen: Osca (1 regne d'Aragó), Xàtiva i Cabdet (1 regne de València), Tarassona (2 regne d'Aragó), Ontinyent (1 regne de València), Jaca (1 regne d'Aragó), Biar i Bocairent (1 regne de València), Calataiud (1 regne d'Aragó), Morella (1 regne de València), «Albarracín et eius aldearum» (2 regne d'Aragó), Castelló (1 regne de València), Barbastre (2 regne d'Aragó), Castellfabib (1 regne de València), Daroca (2 regne d'Aragó), Terol (1 regne d'Aragó), Alcoi, Xixona i Penàguila (1 regne de València), Alcanyís (1 regne d'Aragó), Vila-real (1 regne de València), Calataiud (2 regne d'Aragó), la Vila Joiosa (1 regne de València), Daroca (2 regne d'Aragó), Oriola (1 regne de València), Terol i Mosquerola (1 regne d'Aragó), Llíria (1 regne de València), Montalbán (1 regne d'Aragó), Alacant (1 regne de València), «Sarinyena et eius alderaum» (2 regne d'Aragó), Cullera i Alpont (1 regne de València), Tamarit de Llitera (1 regne d'Aragó), Xèrica (1 regne de València), Montsó (2 regne d'Aragó), Alzira (1 regne de València), Magallón (1 regne d'Aragó), Ademús (1 regne de València), «isti qui consecitibe sequuntur sunt aragonenses, quia in hoc die non fuerunt plures valentini; Almudèver» (1), Sant Esteve de Llitera (1), Alquèssar (1), Bolea (1) i Loarre (1). Cal remarcar la presència de viles amb les seves aldees en el cas aragonès i l'àmplia representació de Calataiud i Daroca: *Actas de las Cortes...*, vol. 1, p. 57-59, on consta el nom dels síndics.

^b Pel que fa a les universitats catalanes, foren, segons l'ordre d'aparició documental: Barcelona (3), Lleida (2), Girona (2), Perpinyà (2), Tortosa (1), Vic (1), Manresa (1), Cervera (2), Puigcerdà (1), Vilafranca del Penedès (2), Tuïr (1), Figueres (1), Besalú (1), Pals (1), Talarn (1), Berga (2), Sarral (1), els Prats de Rei (1), Santpedor (1), Vilanova de Geltrú (1), Torroella (1), Vilafranca del Conflent (1), l'Arboç (1) i Salses (1): *Actas de las Cortes...*, vol. 1, p. 62-63, on consta el nom dels síndics.

20. Segons el cronista Desclot, Ramon Berenguer IV no volgué ser «apelat rey» pel fet de considerar-se «dels melors chomtes del món». Segons Abadal, «l'escrúpol de juridicitat dels juristes de Ramon Berenguer IV devia aturar-los davant el dret del rei francès». Amb Alfons el Cast, als Usatges era formulada la teoria del Príncep que introduïa a Catalunya els principis de la sobirania monàrquica. Vegeu Ramon d'ABADAL, *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1972, p. 64-65 i 72.

De la lectura del quadre pel que fa a la quantitat, la qualitat i la disposició dels convocats i assistents en el soli d'obertura del 4 de maig de 1510, es desprèn que fou de 304 assistents: 119 d'Aragó, 57 del regne de València i 128 de Catalunya. Pel que fa a les universitats, no comptabilitzo el nombre de síndics. Si comptéssim els síndics, els 23 comuns d'Aragó esdevindrien 35 síndics; els 17 comuns valencians, 21, i els 24 comuns catalans, 32 síndics. La disposició és: a la dreta del soli, aragonesos i valencians alternant, començant pel braç eclesiàstic i continuant pel nobiliari i els *infanzones* i cavallers; enfront del rei: les universitats aragoneses i valencianes alternant, començant per les aragoneses amb Saragossa, la primera valenciana és lògicament València; a l'esquerra del soli se situen els catalans, començant pel braç eclesiàstic seguit pel militar, els nobles primer i els cavallers després, i finalment el braç de ciutats i viles començant per Barcelona. Cal advertir que sobretot el braç militar es desplaça portant sovint moltes procures d'altres membres del mateix braç. Aquesta disposició del segle XIV, respectada en el soli d'obertura de 1510, encara era recordada pel braç militar català en un document de 1693.

Per separat, analitzo les lleis o disposicions que m'han semblat més significatives de cada regne per concloure una aproximació comparativa provisional. La lectura de les lleis sense el context del debat dels processos sempre és incompleta i seria recomanable en un futur tant endinsar-se en la totalitat de les disposicions com en els processos de cort més enllà de les lleis aprovades, cosa que aquesta comunicació no pot ni pretén fer.

Tot fa veure que l'etapa de Ferran II tingué per als tres regnes un caràcter frontissa d'un cicle institucional anterior propi (independent de les estructures reials noves com el Consell d'Aragó, la novetat de lloctinents externs a la sang reial o la Inquisició). Això s'explicaria no tant per la personalitat d'un monarca, ni per l'èxit Trastàmara sobre el conjunt de regnes i corones peninsular, sinó pel context d'aquella etapa històrica, en la qual no sols les monarquies semblen reeixir o voler reeixir a coronar un paisatge suposadament només feudal, sinó que, cosa més important, els territoris històrics coronen el seu cicle institucional propi en trobar-se els seus tres o quatre estaments en dialèctica amb el monarca.

EL CAS ARAGONÈS²¹

El Catòlic, involucrat en la conquesta de Granada i en els afers navarresos i italians, tardà a tenir envers Aragó la dedicació parlamentària necessària. Amb tot, fora de Corts, aprofitant els contenciosos interns aragonesos, hi havia introduït

21. Per fer aquesta panoràmica legislativa, he tingut en compte l'edició dels *Fueros* de Pascual Savall Dronda i Santiago Penen Debasa de 1866 (edició facsímil de 1991) i l'edició dels processos de les Corts Generals de 1510 i 1512 publicades per *Acta Curiarum*...

una Hermandad (1486), és a dir, tropes reials pagades per les ciutats i les viles aragoneses, a semblança de la castellana i declarat la Sentència de Celada (1497) favorable als vassalls del senyoriu d'Ariza contra els Palafox, una sentència, però, local, sense l'abast de la de Guadalupe.

L'anàlisi de la legislació aragonesa dels anys del Catòlic²² permet observar d'entrada dos aspectes: un de relatiu a l'estructura política del regne i un altre de relatiu a l'organització judicial. El regnat de Ferran ja trobà estructurada una diputació amb un sistema electoral mixt de cooptació interna i sorteig, sortida de les Corts de Terol (1427) i d'Alcanýs (1436). Aquesta diputació, al costat de la seva originària funció de recaptació fiscal, havia afegit durant el segle xv funcions defensives i de salvaguarda de les llibertats. La seva autoritat emanava de les Corts i la seva actuació es basava en «cumplir y hacer cumplir los fueros y libertades del reino».²³ Ara, amb el Catòlic, a Tarassona, el 1495 i per acte de Cort, es facultà quaranta-vuit persones (dotze per braç) a formar una matrícula de personal apte per exercir els oficis del regne. Els diputats i vuit persones (dues per braç) sortides d'aquestes quaranta-vuit havien d'organitzar la insaculació de la matrícula i el sorteig amb *teruelos* i disposar la manera de cobrir les vacants en el futur. Amb la reforma del procediment electoral es trencava l'excessiva endogàmia, però la monarquia també aconseguia una influència superior sobre l'organisme. Les finances de la Diputació requerien un «reparo general», ja que arrossegaven un greu dèficit i els interessos del deute desbordaven els ingressos. Molts creditors eren censalistes catalans que havien deixat de cobrar durant la guerra contra Joan II. Els catalans pressionaven Tortosa i València, terminals de les rutes d'exportació del regne d'Aragó, perquè confisquessin les mercaderies aragoneses. El *reparo* aragonès és assimilable al nostre *redreç*²⁴ i fou una de les esclatxes d'intervencionisme reial. Amb l'excusa del *reparo*, la monarquia, en intervenir en el sanejament de la hisenda de la Diputació (pla de 1488), per interès propi avançava diners i reconvertia el

22. L'espai no ens permet fer esment de la distinció entre furs, actes de Cort i observances (aquestes darreres compilades en el regnat del Magnànim), ni tampoc podem entrar en la foralitat no esesa en tot el regne (encara trigaria a ser-ho sobre l'extremadura terolesa). Vegeu Jesús LALINDE ABADÍA, *Los Fueros de Aragón*, Saragossa, Librería General, 1976, p. 122-123.

23. José Àngel SESMA MUÑOZ, *La Diputación del reino...*, p. 31: «Centran la finalidad de la institución», escriu Sesma Muñoz, «en la "custodia y guarda de los fueros y libertades deste reyno"».

24. El nostre *redreç* podria assimilar-se al *reparo* aragonès. En l'accepció catalana, «redreç» vol dir més esmenar o corregir en el sentit de posar al dia que no pas política encaminada a fer prosperar i avançar la institució i el país, segons la interpretació de Vicens Vives. En el cas aragonès, trobem la paraula *reparo* usada diverses vegades «previendo al bien e reparo del presente regno», s'escriu en la voluntat d'habilitació de Germana de Foix el 1510 —*Actas de las Cortes...*, vol. I, p. 225— i en la Cort General de 1512 es parla de «reparo de la justícia civil» —*Actas de las Cortes...*, vol. II, p. 385—, de «reparo del Consejo del Justicia de Aragón» —*Actas de las Cortes...*, vol. II, p. 388 i 642—, de «reparo de la Diputación» —*Actas de las Cortes...*, vol. II, p. 388, 632 i 647— i de «dicho reparo, ordinaciones y otras cosas» —*Actas de las Cortes...*, vol. II, p. 645 i 646.

vell deute en deute actualitzat a un interès més baix, creava nous impostos i obligava a invertir en aquella operació dissenyada pel rei amb una concòrdia (1499). No es posava fi a l'estat de comptes deficitari de la Diputació fins a les Corts de 1510. Amb tot, en els anys del Catòlic, la Diputació, a través de la legislació de Corts, amplià la seva capacitat administrativa, jurídica i judicial. El 1495, els diputats van incrementar les seves competències territorials a través de noves atribucions sobre els lloctinents dels *sobrejunteros*²⁵ (agents reials de l'ordre públic territorial). El 1510, la Diputació adquiria el dret de la creació de jutges locals per controlar les taules del General i jutjar els fraus a la hisenda del regne.

En el terreny de l'organització judicial²⁶ també s'observa un moment frontissa d'un cicle institucional. Les Corts de Saragossa de 1493 desenvolupaven la Cort del Justícia amb un consell de cinc juristes nomenats pel rei d'una terna proposada per la Diputació per als casos enumerats en el fur *De Homicidiis* de Calataiud (1461). Aquest tribunal del criminal havia de respectar els *fueros* i les immunitats no sols de nobles i *infanzones*, sinó també del conjunt dels aragonesos, i reiterar davant dels diputats el jurament fet davant del rei (Tarassona, 1495). El *justiciaazgo*, si bé professionalitzava la institució emblemàtica, reafirmada el 1461, al mateix temps era un organisme col·legiat que limitava el Justícia i els seus lloctinents. El rei, sobretot, temia els processos forals de la Institució (*aprehensión, firma de derecho i manifestación*) amb els quals els aragonesos tendien a garantir les seves llibertats, com l'observança dels *fueros* en els casos de detencions i captures, afer reiterat a Montsó el 1510 i amb nous aclariments en el procediment judicial de la *manifestación*, obtinguts a Montsó el 1512.²⁷ Per aquesta raó, a Montsó, el 1510 també es contrarestava el poder del Justícia amb la creació d'un consell de juristes de nomenament reial nucli de la futura Reial Audiència. Amb tot, no estava permès als vassalls apel·lar al rei contra llurs senyors (1515). El mateix 1510 amb la intenció d'evitar la impunitat per mancances en l'acusació pública, es disposava la creació de procuradors *astrictos*. L'actuació d'acusació pública d'aquests procuradors no exclouïa l'acció de la part agreujada i estaven obligats a evitar abusos contra els reus.

La lectura de la normativa de Corts no ens permet despatxar en termes negatius, com a vegades ha estat fet, la importància del sistema polític d'Aragó en nom

25. Els *sobrejunteros* eren oficials de caràcter territorial agents reials d'ordre públic.

26. Sobre el Justícia d'Aragó, vegeu Àngel BONET NAVARRO i Esteban SARASA SÁNCHEZ, *El Justicia de Aragón, historia y derecho: Breve estudio introductorio*, Saragossa, Cortes de Aragón, 1985; Luis GONZÁLEZ ANTÓN, «El Justicia de Aragón en el siglo XVI, según los fueros del reino», *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. LXII (1992), p. 565-586.

27. Paga la pena remarcar que, després de les torbacions aragoneses, en les Corts repressives de 1592, una de les mesures imposades fou la limitació de la via privilegiada, és a dir, foral «a los que apellidaren libertad».

d'una tara senyorial d'origen i d'una suposada modernitat reial.²⁸ Cal tenir ben present que, a Aragó, el règim senyorial convivia també amb la presència significativa de poders vilatans i de comunitats que tenien veu a Corts. No podem assimilar lleugerament aristocràcia amb privilegis, ni autoritarisme reial amb una millor justícia que l'emanada de les institucions pròpies. Les Corts no deixaren de ser un moment de reequilibri del poder i sense elles l'autoritarisme reial hauria avançat sense fre. En tot moment, la Diputació i el Justícia intentaren resistir l'autoritarisme reial amb les competències que els atorgaven els furs, per exemple davant de la Inquisició.²⁹ Acceptat això, tampoc no podem oblidar la funció de justícia arbitral o poder públic arbitral del rei en Corts. Montsó, el 1510, conegué un arbitratge reial que aclaria les tensions de competències dels procuradors *strictos* entre les ciutats i les comunitats de Daroca i Calataiud, un arbitratge reial que potser podríem assimilar a una mena de judici *in curia datum*. Ara bé, el rei no s'acontentava a fer d'àrbitre: la nova Inquisició, la Hermandad o la creació d'una lloctinència permanent, individualitzada per regnes i sense sang reial, verifica l'instint autòritari de la monarquia fora de Corts.³⁰

A Montsó, el 1510, s'aprovava l'abolició de l'Hermandad,³¹ la qual ja havia estat suspesa a Tarassona el 1495. Aquesta abolició, que algun historiador ha considerat com una prova que el rei ja controlava el territori o com una demostració del triomf de la noblesa,³² més aviat, penso, caldria considerar-la un èxit parlamentari

28. En aquest sentit és profitosa la lectura de Víctor FAIRÉN GULLÉN, «Los procesos aragoneses medievales y los derechos del hombre», *Anuario de Derecho Aragonés*, vol. XIV (1968-1969: 1971), p. 343-400; Jesús LALINDE ABADÍA, «Las libertades aragonesas», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, núm. 25-26 (1972-1973), p. 7-36; Jesús LALINDE ABADÍA, *Los Fueros...*; Gregorio COLÁS LATORRE, «El pactismo en Aragón. Propuestas para un estudio», a Esteban SARASA i Eliseo SERRANO (COORD.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo...*, p. 269-292. Colás Latorre insisteix en el valor dels recursos d'empara dels aragonesos malgrat la presència de la «potestad absoluta» sobre el 20 % de la població (vassalls de senyoria laica) i la importància de poder controlar els recursos hisendístics.

29. José A. ARMILLAS VICENTE i Enrique SOLANO CAMÓN, «Proyección del poder real...», p. 334-335; Gregorio COLÁS LATORRE, «El pactismo en Aragón...», p. 277. Armillas i Solano indiquen sobretot el resistencialisme de la Diputació almenys fins a 1495 i sobretot enfront de la Inquisició entre 1484 i 1486.

30. El 1482, Ferran II pretengué posar com a lloctinent d'Aragó Ramon Folc de Cardona, però hagué de plegar veles i nomenar el seu bastard Alfons d'Aragó, ja arquebisbe de Saragossa i home influent sobre la Diputació. Amb el nomenament fallit de Ramon Folc de Cardona s'iniciava el plet mai acabat de la negativa d'un virrei estranger per part d'Aragó. Per un altre cantó, la voluntat reial fou a tota hora una lloctinència a cada regne amb atribucions militars, especialment a Catalunya. Jesús LALINDE ABADÍA, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964.

31. Sobre la creació i el sentit de la Hermandad, a més dels autors aragonesos citats, vegeu també Jerónimo ZURITA, *Anales...*, vol. 8 (llibre XX, cap. LXXII i LXXVII), p. 534 i 551.

32. Miguel Àngel LADERO QUESADA *et al.*, *Fernando II de Aragón...*; José Àngel SESMA MUÑOZ, *Fernando de Aragón: Hispaniarum rex*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1992.

aragonès enfront del rei, ja que, al mateix temps que aquesta institució d'ordre públic era abolida, es reafirmaven els drets d'autodefensa local i es confirmaven les facultats que els *fueros* concedien no sols als senyors, sinó també als municipis i a les comunitats en aquest punt.

El règim senyorial hi seguia prou vigent i les prerrogatives senyorials restaven en peu en els *fueros* (1510). I no cal negar el pes de l'estamentalisme. La insaculació no fou cap porta oberta a tothom, alguna significativa infiltració popular devia molestar més d'un cop per tal com a Montsó, el 1510, es disposava que no podia ser admesa com a diputat, inquisidor ni *judicante* tota persona que en temps de l'extracció de l'ofici o un any abans hagués estat menestral i s'insistia que, en cas de vacants en les bosses de diputats, inquisidors i *judicantes*, havien de ser insaculats els més idonis de l'església, ciutat, vila o lloc corresponent a la vacant, entenent per idoneïtat la rigidesa estamental.

La Hisenda foral i l'economia foren igualment objecte de noves lleis. Es posaren límits al nivell de les despeses de la Diputació (1484) i els mercaders, sota pena de dos-cents sous, havien de manifestar la qualitat i la procedència de les mercaderies que venien (1495). Es controlava el frau fiscal sobretot de la venda de llanes i safrà, es feien disposicions diverses encaminades a garantir contractes i obligacions i s'exigia la presentació i la inscripció dels títols als compradors de béns seents (1495). La legislació fernandina de 1512 confirmava els béns mobles i seents posseïts per trenta anys procedents dels heretges, que també incloïa els censals i *treudos* que havien estat dels jueus expulsats. Totes aquestes disposicions i el detallat ordenament notarial mostren una societat prou complexa.

No trobem en el cas aragonès cap llei que ens recordi la *Poc Valdria* o llei de l'Observança catalana. El Privilegio General (1282), fonament del pactisme aragonès, no sembla haver necessitat cap renovació. Tanmateix, sí que trobem, reiteradament, que la Diputació està obligada a fer observar els *fueros*, així com la presència continuada de lleis que reclamen l'observança de la legislació foral. Algunes disposicions de 1510 i 1512 sancionaven els oficials que violessin els *fueros*. L'accés als processos familiars, i no sols a les lleis, permet conèixer algunes coses més, des de l'oferta del donatiu (motiu, caràcter graciós, volum i procediments del pagament) fins a les reclamacions no esdevingudes *fueros*, però que obligaven al rei.

El 1510, la motivació fou la conquesta del nord d'Àfrica i l'oferta, de 219.000 lliures jaqueses. A les Corts de Montsó de 1512, presidides per Germana de Foix, la motivació fou la rivalitat de la Corona fernandina amb França per Navarra³³ i les

33. Cal remarcar que, per als tres regnes, a diferència dels segles posteriors, els esforços militars en pro del Magrib o de Navarra i les terres italianes no eren aliens als seus interessos. Pel que fa a Navarra, hi havia interessos compartits també per Catalunya, com per exemple ens demostra Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, «El regne de Navarra i el comtat de Castellbò (amb Andorra) abans i després de 1512», *Revista de Catalunya*, núm. 282 (abril-juny 2013), p. 19-29.

terres italianes. Aquesta vegada, l'oferta no fou estrictament monetària, sinó de dos-cents homes d'armes i tres-cents genets durant dos anys i vuit mesos amb pròrroga de quatre mesos més. Sense la pròrroga significaven 161.945 lliures jaqueses en dos anys i vuit mesos, que acabaren sent més perquè esdevingueren finalment tres anys.³⁴

Un afer que passaria desapercebut sense els processos de cort és la súplica a la reina que fossin jurats els capítols relatius a la Inquisició general i al comissari de la «Sancta Cruzada». Tot mesures en defensa dels *fueros* i de la integritat de la hisenda i els drets fiscals del regne.³⁵

En vista de tot el bloc legislatiu, és a dir, de les lleis que ressenyem en aquesta comunicació entre molts d'altres,³⁶ no es pot admetre que les institucions aragoneses, tot i els factors estamentals que hi són presents, no cobrissin una realitat social complexa ni defensessin el regne d'un autoritarisme més ambiciós que modern.

34. Serveis d'homes armats els anys 1495, 1502 i 1512 i oferta de 219.000 lliures jaqueses el 1510. Sense entrar en detalls, les sises per al compliment de l'oferta de 1510 foren, per tres anys, un sou per cafis de gra (blat, sègol, ordi i altres) i un diner per lliure de carn (vedell, ovella, moltó, cabró, bou, vaca, xai, cabra, cabrit, porc domèstic o senglar, porcell, garrí, cérvol i llop). La bèstia podia ser viva o morta i la carn, fresca o salada, i es contemplaven també les freixures. Les sises s'havien de recaptar per menut i el capítol permet observar tots aquells que hi quedaven implicats per raó no sols del consum, sinó també d'ofici (pesadors, moliners, carregadors, carnisers, caçadors i pastors). Tot-hom havia de pagar, però, en els casos dels ordes militars i els privilegiats, la sisa era voluntària si les sises locals es destinaven a la reparació de castells, fortalezes i murs i a utilitat de les necessitats de les poblacions. El pagament de sises alliberava, com en els altres regnes, les poblacions de la convocatòria d'host i cavalcada pels anys de la seva durada i comportava no posar noves sises mentre duressin aquestes, però el rei no estenia aquest compromís a «las aljamas de los moros del dito regno». Pel que fa a 1512, «quinientos de caballo, repartidos en esta manera, que los doientos de aquellos sean hombres de armas con sus pages a caballo o en caballo, aca o mula e con caballos encubertados e todas armas blancas según petteñezen a hombre de armas, e lanças largas, e los trezientos sean ginetes e a la gineta, segund acostunbran armarse, a saber es, coraças, capacetes e baberas, armaduras de braços, cupotes e faldas»: *Actas de las Cortes...*, vol. II, p. 357. Als dos-cents homes armats se'ls assignen mensualment tres-cents sous els primers sis mesos i dos-cents cinquanta sous la resta dels mesos a cadascun. Als tres-cents genets se'ls assignen cent cinquanta sous al mes a cadascun els primers sis mesos i cent vint-i-cinc sous la resta dels mesos. El donatiu aragonès s'estabilitza en 200.000 lliures jaqueses.

35. Només podia intervenir en temes relatius a la fe; per exemple, en cas de blasfèmia que toqués articles de fe, com negar l'existència o l'omnipotència de Déu. Ara bé, només el capítol 24, relatiu a la Inquisició (destinat a preservar la possessió de béns d'heretges sense obstacles per part del fisc ni per part de la Inquisició passats trenta anys), és plenament recollit entre els furs aragonesos de 1512. Sobre la Inquisició aragonesa, vegeu José Àngel SESMA MUÑOZ, *El establecimiento de la Inquisición en Aragón, 1484-1486: Documentos para su estudio*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1977.

36. Sí que hi trobem discriminació social contra moros i gitanos, pròpia de l'època i com a Catalunya, però també hi ha importants millores en els procediments processals, amb una concepció de la justícia i uns drets excepcionals per a l'època, i figures jurídiques que defensaven els drets de propietat i garantien els drets «constitucionals», com explica Gregorio COLÁS LATORRE, «El pacto en Aragón...», p. 284 i 288.

EL CAS VALENCIÀ

El cas valencià disposa dels insubstituïbles treballs d'Ernest Belenguer. Aquest estudiós evidencia dues constants ben relacionades: el paper determinant de la figura del Racional a la ciutat de València i la dependència de la hisenda de la ciutat a les pressions financeres de la monarquia.

En aquest context, les convocatòries de Corts del regne de València quedaren molt condicionades per aquesta dependència i pel sanejament de les seves finances. Amb tot, el regne valencià no era només València, sinó un regne marítim amb una important estructura agrària i urbana que explica que, tot i les derivacions negatives resultants de la personalitat subordinada de la capital, la legislació de les seves Corts reveli un caràcter economicosocial al meu entendre més diversificat que l'aragonès. Podem identificar quatre blocs de mesures parlamentàries: un de caràcter social i econòmic, un altre sobre l'administració política i el territori, un sobre la justícia (administració, procediments i lògica judicial) i, finalment, un bloc d'afers relatius al Patrimoni Reial.

Evidentment, som davant d'una societat feudal fins i tot amb components colonials per la mà d'obra mudèjar. Podríem potser assimilar als mals usos remences els límits imposats a la mobilitat dels sarraïns (1488) o el fur sobre les esclaves embarassades (1488). D'altra banda, el 1488, la monarquia prohibia a les universitats imposar peïtes o altres contribucions al braç militar. En el terreny dels drets eclesiàstics (delmes i primícies) i de la immunitat de l'Església,³⁷ el règim senyorial era

37. Aquests greuges de 1488 amb respostes positives par part del monarca reclamen: la integritat dels delmes, límits al fisc reial en matèria d'impostos d'amortització (admeten que és regalia, però consideren que es fan exigències «desaforades» «sota color de rei»), cessió de cases per emmagatzemar la recaptació de delmes i primícies, respecte a la jurisdicció eclesiàstica i de la jurisdicció eclesiàstica a persones exemptes, impedir els escorcolls de la seu i del palau del bisbe en nom de la persecució de delinqüents (són profanacions al «temple de Déu», «cosa profana inaudita en tota Spanya»), contra vexacions fetes a instància de la ciutat i jurats («oppressions no acostumades de fer a moros ni a jueus»), la restitució dels coronats a l'Església (ara bé, el fur 24 de 1488 disposa que els coronats no es puguin alegrar de privilegi clerical), immunitat en relació amb les peïtes, que cap vassall de l'Església no pugui ser oficial de la seca per evitar l'ús de privilegis que no els pertoquen, no obligar el clergat a comprar forment assegurat, defensa dels delmes de la canyamel de Gandia, jurisdicció de les causes pies, cap coronatge ni maridatge a Burjassot perquè és de l'almoïna, compliment de la concòrdia contra l'exigència al clergat de sisa de vi, contra el pagament pel clergat d'host i cavalcada que ha estat fet contra fur pel rescat de mullers i fills empresonats en l'afer de la baronia d'Arenós, contra qualsevol inhibició als notaris apostòlics, que es respectin els furs en les atribucions als jutges eclesiàstics en matèria d'usures, divorcis i sepultures, llibertat de cavalcadura al clergat, i que els béns d'heretges i jueus confiscats sota directa senyoria de l'Església són de l'Església. Una barreja de greuges, capítols i ordinacions de 1488 que acaben obtenint el visticplau reial. El 1510, algunes de les disposicions de 1488, amb retocs, són reiterades en forma de furs: contra escorcolls en cases de persones eclesiàstiques sense presència testimonial d'un eclesiàstic (1510), que els senyors dels llocs hagin de proporcionar cases i habitacions als col·lectors dels delmes (1510), que els oficials seculars no maltractin els ministres dels oficials eclesiàstics en cas de citació (1510), defensa de la immunitat de l'Església tot evitant que aquesta esdevingui una «cova tenebrosa» o «gruta» de mals homes.

fort, començant per l'orde de Montesa (1510). També és cert que, dins d'aquest règim, hi havia algun fur que pretenia protegir l'home comú lligat a la ramaderia en defensar-lo contra qualsevol intent senyorial a cobrar dret d'*asadura* (1510).³⁸ D'altra banda, els furs sobre guerrear i bàndols revelen formes de vida cavalleresques que només admeten «persones honrades que no fan fahena de ses mans» (1488 i 1510). Un altre aspecte d'aquest ordre feudal de 1488 són les obligacions reials amb la noblesa, com el reconeixement de deutes i jurisdiccions i, només per als casos de la vila de Xèrica i llocs de Pina i les Barraques, trobem un exemple d'incorporació a la Corona.

Al costat de tot això, la legislació també revela una economia comercial activa que estava molt pendent de la venda del tall de drap, és a dir, de la producció manufacturera (1488),³⁹ i reclamava poder batre moneda d'argent per comerciar (1510). Aquesta societat no tolerava la confiscació de béns per raons d'heretgia i lesa majestat i defensava del fisc reial i de la Inquisició els béns del domini directe i coses feudals, però també els béns del domini útil,⁴⁰ fet reiterat el 1510.

El dret familiar demostra ser poderós amb la necessitat de garantir l'ordre i la possessió dels béns i la defensa dels dots i l'escreix.⁴¹

Aquesta economia, per raons pròpies, però sobretot per imperatius de la política reial, com ja s'ha dit, arrossegava grans deutes i això ho verifiquen tant els furs de 1588 i de 1510 sobre censals com les pensions de censals carregades sobre el donatiu per poder rescabalar altres censals, venuts per pagar el rei. És a dir, la ciutat, dins una teranyina de censals, reclamava sempre la possibilitat d'unes tímides actuacions de sanejament.

El bloc de lleis relatiu a l'Administració pública contempla el funcionament de les Corts (un fur de 1488 disposava una convocatòria triennial), la marxa de la Diputació del General i les funcions de la governació.⁴²

38. S'entén per dret d'*asadura* un dret sobre el bestiar consistent en el pagament d'un cap per ramat en concepte de pas.

39. Sembla voler evitar la marxa de llana en brut.

40. 1488, reiterat el 1510.

41. També defensa de les mullers els anys 1488 i 1510; contra les filles que es casin sense consentiment, 1510; regularització de les substitucions en els testaments, 1510; llibertat de testar, 1510; arbitratge en els plets entre parents, 1510; privilegi marital (s'estén als ciutadans honrats per evitar que la gent que fa «faenes de ses mans» es facin cavallers per tenir dit privilegi, el qual tothom perd en cas de segones nupcies), 1510.

42. Les actes de Corts relatives a la Diputació disposen sobre drets i funcions i competències: dret de la sal, recompte de cases de bestiar, drets de brocats i sedes, excomunicació a qui no posi casa i virtualles al servei dels administradors del General, sobre el clavari i les pecúnies, sobre frau, sobre creació de síndics i porters, obligació de tothom de pagar els drets del General (reis, Inquisició, cristians, moros i jueus), no carregar censals a més for de 15.000 per mil, els oficials del General poden portar armes, obligacions pendents del General (8.106 sous) en virtut d'actes de Corts de Montsó i Tolosa, que el governador i altres oficials reials no puguin intervenir en la Diputació, plens poders dels diputats en la

Tot fa pensar que arreu de la Corona la insaculació es generalitzava per necessitat organitzativa i que més que fruit d'una intervenció reial fou sobretot més o menys ocasió d'intervencionisme reial. Les Corts de 1510 revelen que som davant del pas del sistema de cooptació directa al d'insaculació. El monarca tenia segregades les eleccions de les magistratures locals i generals i se'n reclamava la recuperació, i aquesta arribava sota una nova normativa per la qual les recuperaven les ciutats i viles de Xàtiva, Oriola, Alacant, Morella, Alzira, Castelló, Vila-real, Ontinyent i Alcoi. La ciutat de València era l'excepció, com a mesura destinada a preservar el poder del racional sobre el règim municipal. El quadern de Corts de 1510 conté els capítols sobre competències, funcionament i drets de General de la Diputació. A la Diputació som també davant del pas del sistema de cooptació a una insaculació formalitzada. Al costat de les estructures polítiques pròpies del regne, es pot observar que, des de les Corts, el procés cap a la lloctinència resta en la nebulosa i la governació i els seus oficials emergeixen com la representació del rei al regne. Tant el 1488 com el 1510 evidencien l'esforç per millorar el funcionament de la governació tot mantenint, però, els límits que li imposen els furs,⁴³ especialment pel que fa a la jurisdicció de la Diputació.

Amb tot, la legislació indica la permanència dels contenciosos de jurisdicció i hi ha més d'una disposició encaminada a «contenir» conflictes d'aquesta mena.⁴⁴ És interessant observar els contenciosos de competències entre oficials reials, així entre el portantveu de general governador i els seus lloctinents o entre aquests lloctinents i les ciutats. El portantveu i el lloctinent «deçà lo riu Xúquer» competien

Diputació, sobre profertes, censals i lluir i quitar, sobre l'oli de la llàntia de la capella i altres despeses, límit de despeses en dols, sobre les candelles dels arrendaments dels drets, sobre els salaris i treballs de la Diputació i despeses per casos inopinats.

43. El governador i els seus oficials han de visitar el regne dues vegades l'any i no poden rebre cap salari, només alguna retribució en cas de participació de termes; tampoc poden fer empareaments de presos, però sí que han de deslliurar els presos per justícia (1488), ni arrendar ni tenir part en arrendaments d'escrivanies (1488). El 1510 també trobem més regulacions de l'ofici i funcions de la governació, així com reclamacions ateses pel rei, com la restitució d'armes pel lloctinent dellà del Xúquer als justícies de Xàtiva. Pel que fa a la fiscalitat, és prou explícit el fur 29 de 1488 prohibint vendre la sal a més preu del que diuen els furs, fur que permetria el 1510 la queixa de les ciutats i viles quan la cort pretén l'augment del preu de la sal per raons del donatiu. La sal pagava sis sous per cafís i el 1510 es pretenia el pagament d'un ral per casa, del qual quedava exclosa la ciutat de València i el seu terme; el síndic de Xàtiva dissentia no sols per l'exclusió de València ciutat i terme, sinó també perquè la nova exacció no era igualitària i hauria de pagar el mateix «qui menja y gasta molta sal y qui no en gasta o en menja poch», i reclamava que la protesta fos inserida en el procés. José Ángel SESMA MUÑOZ i Carlos LALIENA CORBERA (dir.), *Acta Curiarum...*, tom XVI, vol. 1, *Corts Generals de Montsó de 1510, regne de València*, p. 125-126.

44. Conflictes entre oficials reials i de les universitats per la coneixença de crims fets en camins reials (1488), contenció de jurisdicció entre jutge eclesial i secular segons concòrdia de la reina Elionor i el cardenal de Comenge (1510), i més normativa a propòsit de la contenció de jurisdicció (1510).

per tenir agutzir; el lloctinent de «dellà lo riu Xúquer» i la ciutat de Xàtiva competien per la coneixença de les causes dels alcavots i dones «peccadrius», i el batlle de Xàtiva reclamava retenir la jurisdicció de Castelló de la Ribera amb la seva moreria (1488). Hi ha disposicions eventuais interessants, com l'atribució a la governació de Xàtiva i de la Plana d'impedir fer foc a les muntanyes i cremar les xares els mesos de juliol, agost i setembre perquè «se segueixuen molts dans als arrosos, veremes, e garroffes e altres fruyts, ab los boxorns e fochs se scalden e venen en total perdició» amb disminució «de drets, terços e delmes de vostra alteza, e, per lo semblant, se seguexen moltes malalties los hòmens e, assenyaladament, ne reb gran dan la vostra ciutat de Xàtiva e son terme».⁴⁵ Finalment, sembla contemplar-se alguna eventual temptativa de creació virregnal quan la ciutat de València reclama la confirmació d'un fur del rei Martí extingit que contemplava un virrei a Xàtiva; el rei el confirmava, tot mantenint, però, la seva supremacia sobre la figura jurídica.

Bona part de la justícia passava per les competències judicials de la governació⁴⁶ i la seva normativa té un valuós caràcter d'empara i garanties envers el reu.⁴⁷ En aquest context històric, i tot i les inquietuds de Las Alpujarras, encara es prohibia expulsar els sarraïns o forçar-los a fer-se cristians i s'instava el dret dels moros a negociar amb els cristians (1510).

Dins el marc institucional es fa evident la preeminència de la ciutat de València i són diverses les mesures legislatives que ho demostren el 1510; entre d'altres,⁴⁸ els drets de la ciutat sobre el port i carregador de Cullera o la seva jurisdicció sobre les marjals «deçà del riu Guadalaviar» (Túria) i en les séquies i les aigües del Guadalaviar (Túria) a excepció de la reial de Montcada.

45. José Ángel SESMA MUÑOZ i Carlos LALIENA CORBERA (dir.), *Acta Curiarum...*, tom XVI, vol. 1, p. 151.

46. Es reclama l'agilitació dels recursos i les apel·lacions i de la justícia en general (1488 i 1510), evitar la sobreposició de judicis i reglamentar les obligacions dels jutges i els advocats fiscals (1488), no reconèixer les lletres impetrades contra fur amb malícia del litigant (1488), regular l'actuació dels porters i missatgers dels jutges ordinaris i l'elecció dels assessors de justícia (1510), impedir la interferència de batlles o magistrats reials en els judicis (no poden raonar a favor de ningú) (1510) i evitar els abusos fiscals en els tràmits de llibertat de presos en cas d'empara general (1510).

47. Normativa contra calúmnies i vexacions als acusats, especialment en llur absència (1488); normativa a les denúncies per evitar injustícies, calúmnies i abusos del fisc. Amb tot, amb algun regust privilegiat com els guiatges especials per a nobles, cavallers i rics homes (1488); en canvi, són revocats els privilegis de fer guiatges a les viles d'Algesires i Borriana perquè perjudiquen la cosa pública del regne (1488); contra l'inventari de béns i les penyores dels delats pels oficials abans de sentència condemnatòria (1488). Dret d'evocació de vídues, pubills i altres «miserables» (1488); subjectar les penes als furs i evitar-ne l'increment (1488); que les causes de vils persones (alcavots, rodamons, males dones i bagasses) no s'evocuin per miserabilitat (1488).

48. Com l'hegemonia sobre aprovisionament; les franqueses dels seus ciutadans a Nàpols; les marjals i les séquies que li disputaven altres ciutats i viles del regne. València ciutat encara tenia competències territorials pel que fa als mollons de la ciutat i del regne en la delimitació amb el ducat de Sogorb.

Els préstecs al rei no estalviaven els donatius a Corts. A Sant Mateu, unes Corts sense legislació, convocades a instàncies de les necessitats reials a Nàpols, el regne aportà el pagament de cent genets per a la defensa de la frontera del Rosselló. A Oriola, el 1488, atorgaven al rei 125.000 lliures en cinc anys.⁴⁹ El desglossament del donatiu permet veure els lligams entre donatiu i préstecs i donatiu i deutes reials i, a més, encara, quedava condicionat al compliment per part del rei de la Concòrdia d'Arenós,⁵⁰ per la qual havia de solucionar la confiscació reial dels anys de la guerra contra Joan II i fer-ne esmena.

El 1512, els valencians no van anar a Montsó. Així doncs, els valencians no hi són com a tals en les darreres Corts Generals de la Corona —de fet, només hi envien un ambaixador— i Ferran II tampoc no els convocà més.

Les Corts de 1510 foren, per tant, les darreres valencianes dels anys del Catòlic. Ja hem vist que a les de 1512 excusaren la seva assistència per diversos motius, conscients que el rei només pretenia un nou donatiu.⁵¹ Segurament, el marge de maniobra legislatiu aquesta vegada no compensava l'esforç d'un nou donatiu.

49. A Oriola, el 1488, el rei s'havia compromès a restituir cinc-centes lliures a la ciutat i cinc-centes més a les Corts següents. El 1510, la ciutat encara no havia cobrat res.

50. La baronia estava integrada per les viles i llocs de Vilafermosa, Sucaina, Vilamalefa, Lluent, Toga, Espadella, Vallat, Torre-Xiva, Arenós i la Pobla. Sobre els fets de la baronia d'Arenós, vegeu Jerónimo ZURITA, *Anales...*, vol. 7, p. 484-485, i vol. 8, p. 243-245 i 264-265. Hi fa referència Belenguer: Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Ferran el Catòlic...*, p. 20 i 65. La ciutat de València ja havia cobrat 100.000 sous per fer efectiva la donació al futur rei Alfons.

51. Ernest Belenguer ja ens indicà en treballs seus que València no va ser-hi com a tal, però hi envià un ambaixador i representants seus que contribuïren a esperonar de nou la discussió sobre la preeminència entre Barcelona i València. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Fernando el Catòlico y la ciudad de Valencia*, València, PUV, 2012, p. 366. Uns documents publicats per Belenguer expliquen que els catalans aprofitaren l'absència valenciana per demanar la seva precedència davant del regne de València. La ciutat de València envià aleshores tres cartes com a protesta, totes amb data del 3 de setembre de 1512: una a Germana de Foix, que presidia les Corts en nom del rei; una altra al vicecanceller misser Antoni Agustí, i la tercera al seu representant, frare Bernat Dassio. La darrera carta, la més explícita en la protesta, deia: «Sa Magestat lordre de la proposició totstemp ha proposat lo regne de València al condat de Barcelona e en tots los privilegis e gràcies, que a peu de la cort e passen per cancelleria totstemp, està primer nomenat lo regne de València que lo comtat de Barcelona», *Col·lecció documental del Regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*, edició i estudi a cura d'Ernest Belenguer, Barcelona, Fundació Noguera, 2011, p. 979-982, doc. 457, 458 i 459. Efectivament, a les Corts de Montsó de 1512, hi trobem referents valencians: queixa de Bernat d'Assio, notari síndic de la ciutat de València, pel lloc de la convocatòria i l'assistència del Justícia d'Aragó; súplica en el mateix sentit de Ximèn Pérez, escrivà i síndic del braç militar del regne de València i procurador de nobles i cavallers del dit regne; presència d'Alfons de Bòrgia, duc de Gandia, i de Joan Savalls, síndic i procurador del braç reial de València; reconeixement reial de deutes amb el duc de Gandia: José Àngel SESMA MUÑOZ i Carlos LALIENA ABADÍA (dir.), *Acta Curiarum...*, vol. 2, p. 323, 326, 334, 355, 403 i 411.

EL CAS CATALÀ

El pactisme era el model de tots els regnes de la Corona; tanmateix, a Aragó i al regne de València, no hi trobem, almenys pel que fa al segle xv, un equivalent a l'Observança catalana de 1481, una constitució que no era pas la primera sobre el tema a Catalunya, i que cal entendre com una manera de contrarestar els resultats d'una guerra, l'eix polític de la qual, sense menystenir els conflictes socioeconòmics simultanis, havia estat precisament el pactisme i bé calia buscar un nou punt d'equilibri com a alternativa a la Concòrdia o Capitulació de Vilafranca de 1461.⁵²

Com en els casos aragonès i valencià, a Catalunya, amb Ferran II, l'organització i els procediments de la justícia adopten un caràcter d'enllaç o frontissa entre passat i present. El 1481 foren diverses les disposicions de garanties en els procediments judicials.⁵³ La Cort General de 1493 fou la que reestructurà el reial consell, creà la nova audiència i disposà que els costos de la justícia atenyien el General. Totes les legislatures dels anys fernandins contenen normes de millora organitzativa, de millores dels procediments processals i de garanties de la justícia⁵⁴ i criden especialment l'atenció les normes destinades a frenar els procediments de venjança.⁵⁵

La situació de postguerra i l'emergència d'una monarquia absentista deixaven també senyals parlamentaris. Són destacables les disposicions de 1481 i 1493 sobre el portantveus de governador, sobre la batllia i sobre veguers, sotsveguers i batlles amb els seus oficials, lloctinents, assessors i agutzirs. El 1481 i el 1496 destaquen disposicions sobre els registres de l'Arxiu Reial i el seu ús, ja afinades, el 1510. No és fins a 1510 que apareix esmentada la figura d'un lloctinent aliè al rang reial, el

52. Estudiada per Imma MUXELLA, *La terra en guerra: L'acció de les institucions durant el regnat de Renat d'Anjou (1466-1472)*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2001, p. 77-172.

53. Contra abusos en sentències, manlleutes, penes de mort o corporal, turments, confiscacions (defensa de crèdits, dots i escreix), en inventaris de béns (excepcions en crims d'heretgia i lesa majestat), en evocacions, en donacions a vídues, pubills i miserables en causes mercantils (1481 / [1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 21, *]) i millora de les estructures judicials de Girona (1510/-[66]).

54. El 1493, calendaris, provisions, clausura de les causes, salaris, diccions i mots dels escrivans, i un seguit de normes «de littibus abbreviandis». També, entre d'altres, garanties en les evocacions; de causes de viduitat, de pobretat, de creditors i contra abusos salarials judicials; normes en les causes de pobres i rics; en les causes de vídues i pubills; que familiars i domèstics no poguessin ser procuradors ni raonar en els litigis; sobre provar pobresa; sobre pagaments als presoner; contra empresonaments fora de normes; sobre composicions; sobre l'advocat de pobres; sobre facultat a les ciutats i viles reials d'observar l'ordre de *littes abbreviandi* de l'Audiència, repetit el 1510. El 1510, entre d'altres, sobre els vots secrets; sobre la pràctica dels doctors; sobre protecció dels presos; evitar que pares o sogres fossin relators de les causes advocades per fills o gendres. El 1512, entre d'altres, ampliació de juristes al reial consell; sobre exàmens i salaris de juristes; sobre l'admissió de les causes de pobres («qui es pot alegrar de pobretat»); de les sales i nou ordre de l'audiència; que els jutges hagin de tenir taula.

55. Contra l'ús de procediments de venjança, 1503 i 1510. Sobre aquest tipus de justícia, vegeu Ignasi TERRADAS, *Justicia vindicatoria: de la ofensa e indefensió a la imprecación y el oráculo, la vindicta y el talió, la ordalía y el juramento, la composición y la reconciliación*, Madrid, CSIC, 2008.

qual no cal que sigui natural, com ho hauria de ser en el cas aragonès, i que està obligat a oir sentència d'excomunicació. La reincorporació dels comtats comportà, també el 1510, disposicions organitzatives reials per via parlamentària i la postguerra potser pot explicar certes remodelacions territorials (adscripció de la vall d'Amer i la vall d'Àneu i parròquies a la batllia de Sant Feliu de Guíxols). La postguerra, a més de la ruïna de les hisendes, heretava conflictes de tota mena, com el plet remença, el desordre fruit de la desmobilització i les diferències derivades de les confiscacions. La legislació intenta restaurar la Hisenda pública,⁵⁶ refer l'ordre públic i resoldre el plet remença. Mentre que el 1481 i el 1493 demostren sobretot la tasca de liquidar l'herència de la guerra, el final del regnat (1510, 1512 i 1515) insinua noves inquietuds més socials de nou encuny que postbèl·liques, les quals revelen la recuperació de l'activitat socioeconòmica. Així, el control dels pastors gascons o la necessitat de delimitar les querelles i les composicions o de regular la presència d'oficials bastoners i d'evitar els abusos dels carcellers en el funcionament de les presons.

Dins d'aquesta societat en recuperació, una recuperació que no és per l'actuació del rei, sinó fruit de tot el cos social, ja feia aparició la tendència a l'homogeneïtzació religiosa per part de la monarquia, la qual obligava els catalans, com en el cas valencià, a reclamar que els moros no fossin expulsats de Catalunya, en nom de la producció i de llur reduït nombre (1503). Les Corts de 1512 són significatives de les ambicions dels homes d'aquesta recuperació catalana. En la justícia civil, per exemple, emergien regulacions en les causes mercantívoles i disposicions en relació amb les confraries de menestrals. La defensa que es fa dels drets del General en les Corts de 1593, de 1510, de 1512 i de 1515 indica una institució fiscalment activa en una societat en procés de reviscolament. Molt significativa és, sota súplica parlamentària, la concessió reial als catalans de drets comercials en les terres de la Corona d'Aragó conquerides al Magrib (Tunis, Alger, Trípoli i Bugia) i la revocació de les prohibicions de comerç que pesaven sobre els regnes de Tremissèn i Tenes i la ciutat d'Orà, que l'emperador confirmaria.

Tot i l'activitat menestral i mercantil i una societat agrària amb un pes important dels pagesos amb domini útil, l'ombra del règim senyorial persistia. No entrem en les pèrdues de jurisdicció reial (patrimoni públic) en favor de la baronial; només cal remarcar les limitacions posades per Ferran II, mitjançant pragmàtica reial, a les lluïcions del seu patrimoni per trenta anys, pragmàtica⁵⁷ que l'emperador Carles prorrogà per trenta anys més i que explica més d'un plet antisenyorial

56. Per exemple, el procés de restitució de béns i l'operació entorn dels censals nous (préstecs fets per la ciutat de Barcelona a la Generalitat durant la guerra contra Joan II pendents de retorn). Fets derivats de les torbacions. Àngel CASALS, «Vicens Vives i el redreç de Ferran II...», p. 50-61.

57. Aquesta pragmàtica, de la qual sospitosament no coneixem l'original, havia de portar molta cua i el 1599 encara se'n parla. De fet, des d'aquí reclamo als historiadors del segle xv la seva localització.

dels segles moderns i els contenciosos parlamentaris entre el braç reial i els braços baronials a propòsit de la lluita de la jurisdicció baronial.

Quadrar els comptes amb el rei no suposava alterar el pagament del donatiu gracios de Corts a la monarquia, aprovat en cada Cort. 300.000 lliures a la de Barcelona de 1481; 200.000 a la de Barcelona de 1493; sis-centes pagues entre homes d'armes i genets per tres anys a la de Tortosa de 1495-1496; 200.000 lliures per mobilitzar dos-cents homes d'armes i dos-cents genets a la de Barcelona de 1503; 220.000 lliures a la de Montsó de 1510; dos-cents homes d'armes i dos-cents «a la ginet» per tres anys a la de Montsó de 1512; pròrroga de les sis-centes pagues fetes en les darreres Corts de Montsó per tres anys a les de Lleida de 1515.⁵⁸ És interessant observar l'existència de donatius en forma d'homes armats al costat de les despeses estrictament monetàries; un camí, però, sense continuïtat.

La restauració política comportà certs canvis en les estructures institucionals. Les Corts revelen la més coneguda, és a dir, la nova forma d'elecció dels diputats i els oïdors de comptes o implantació de la insaculació (1493 i 1498), d'altra banda similar a la del cas valencià i aragonès. La insaculació, passat el cop d'estat i els dos triennis de segrest reial, fou una fórmula més parlamentària que de mer intervencionisme; en qualsevol cas, una cooptació compartida amb el rei, mentre es mantenia la jurisdicció dels diputats en matèria de generalitats i el monarca revocava el segrest posat sobre els drets del General dels comtats, recentment recuperats, i els restituïa a la Diputació (1493). Aquesta cooptació compartida havia de prescriure al final del regnat.⁵⁹

Els quaderns de Corts no fan explícits al complet els privilegis, les concòrdies i les pragmàtiques reials, que sí que consten en el segon volum de la compilació catalana i completen el marc legal. Unes disposicions anteriors a la Cort de 1481 tenen relació amb els oficials reials. Així, el 1479, n'hi trobem de relatives a l'administració del fisc reial, a les taxes salarials dels oficials del Consell Reial i contra qualsevol pràctica de suborn sobre aquests (1479).⁶⁰ Evidentment, una disposició important de postguerra és la llarga sentència arbitral de restitució de despullats (Barcelo-

58. Josep COROLEU INGLADA i Josep PELLA I FORGAS, *Las Cortes Catalanas: Estudio jurídico y comparativo de su organización*, Barcelona, Imp. Revista Histórica Latina, 1876, p. 327-329, 335 i 336. Vegeu també Oriol OLEART, *Els Greuges de Cort a la Catalunya del segle XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Dret, 1992, p. 213-214, 241, 266 i 269.

59. En el cas de la Diputació, caldria conèixer millor l'enllaç entre Ferran II i Carles V pel que fa a la lliure insaculació. Quant a Barcelona, en morir el rei, les insaculacions van quedar a mans de la ciutat. La clàusula del privilegi de 1498, que concedia el beneplàcit del monarca per a disposar de les insaculacions de la ciutat i la modificació del sistema d'insaculació a la qual Ferran II mai no volgué renunciar, va prescriure, sense cap renúncia explícita per part del rei. No sé si una tal clàusula afectava la Diputació, tot i que des de 1413 existia un capítol de capacitat confirmatòria reial en cas de mudar la forma d'elecció dels diputats.

60. Vistiplau del tresorer sobre els cabals fiscals i les taxes laborals (1479).

na, 5-XI-1481) amb la qual es pretengué posar ordre a les confiscacions derivades de les torbacions. Després, són significatius els diversos privilegis a l'estament eclesiàstic⁶¹ i al militar⁶² i les rectificacions i reconeixements en favor del braç reial.⁶³

No cal dir la importància de la sentència arbitral dels remences (Guadalupe, 1486) i les disposicions d'interpretació reial de la sentència de Saragossa de 1488 amb un reconeixement indirecte dels masos rònecs als pagesos i la fórmula de sa-grament i homenatge a la senyoria que els pagesos havien d'emprar. El nou ordre rural evidentment no liquidava el domini senyorial i són indicatives en aquest sentit les disposicions de 1510 de reforçament dels delmes i les primícies d'esglésies i barons i la disposició contra els notaris que no recollissin la firma de dret de la senyoria directa en les vendes dels béns emfitèutics. Encara des de Castellana i Burgos, Ferran II regulava els escorcolls destinats a evitar el frau dels drets senyorials (1511).

Com un símptoma dels nous temps, es posaven límits als abusos de venjances i desafiaments, es començava a legislar contra fautors i s'obligava a obeir sometents de veguers i batlles en favor de l'ordre públic, a estones, segurament, més reial que públic (1511).

Finalment, no tindríem el panorama legislatiu complet si no féssim referència als capítols que sota la súplica dels braços el rei aprovava per contenir l'actuació del Sant Ofici i la fiscalitat de la Santa Croada (Montsó, 1512): en un cas i en l'altre, la súplica i la concessió coincideixen amb les del regne d'Aragó.

CONCORDANCES I DIFERÈNCIES ENTRE ELS REGNES DE LA CORONA CATALANOARAGONESA

En primer lloc, cal admetre que la temptativa ferrandina d'implantar parlaments en substitució de Corts no sembla en cap cas prosperar, tot i les pressions en

61. Confirmació de la immunitat eclesiàstica (1496 i 1510), servir la jurisdicció eclesiàstica (1481, 1496 i 1510), dret de comerç de les rendes eclesiàstiques (1496), reconeixement de concòrdies d'arbitratge en contenciosos de jurisdicció entre l'Església i els oficials reials (1481, 1496, 1510 i 1512) i es fa referència a la concòrdia de la reina Elionor i el bisbe de Comenge, a uns acords de Tortosa i Sant Cugat i a unes constitucions provincials de Tarragona, acords que també afecten el bisbat d'Elna català, encara que fora de la provincial tarraconense. També límits als eclesiàstics en relació amb coronatges i maridatges i estar pendent de l'audiència si cal pagar maridatges en el cas dels fills reials bastards (1510).

62. Confirmació dels privilegis de Joan I de 1389 (1481 i 1510), reconeixement en matèria de justícia de la instància de part als nobles (1481, 1510 i 1511), defensa de la noblesa d'abusos dels sometents (1481), defensa de la jurisdicció baronial contra el veïnatge de vassalls a viles reials (1481) i límits a les confiscacions als barons condemnats a no ser que sigui per crim de lesa majestat i heretgia (1481).

63. Revocació de la provisió reial d'obrer de palau i dreçaner de Barcelona (1510), confirmació de la disposició 29 de 1470 que reconeixia la jurisdicció de les universitats en el terreny dels impostos (1510), reconeixement de les franqueses de Barcelona i altres universitats en matèria de lleudes i peatges per part dels oficials reials dels comtats (1510).

aquest sentit per obtenir donatius sense Corts, és a dir, sense presència reial, sense lleis i sense sentències de greuges. Això sembla valdre per a tots els regnes, encara que les pressions reials hagin pogut ser més peremptòries en el cas valencià.

Però, dit això, no sembla pas que les estructures econòmiques dels regnes siguin gaire properes o semblants. La legislació revela uns regnes peninsulars marítics més dinàmics econòmicament i amb una realitat social més diversificada que no pas l'interior aragonès, on, d'altra banda, tenen un pes important les «comunitats de aldeas», un fet menys significatiu a Catalunya i al regne de València, ambdós de singularitat més pròpiament urbana. Des de la perspectiva econòmica, hom sembla poder identificar la complementarietat entre un Aragó de matèries primeres (unes matèries primeres que Aragó sembla voler protegir per mitjà de la fiscalitat del regne) i una Catalunya de caràcter més manufacturer i observar el regne de València en bona part com una continuació de la Catalunya vilatana marítima i comercial; fins i tot la realitat mudèjar no és només agrària. En els tres regnes pesà la intervenció de la monarquia en els procediments de sanejament de les hisendes públiques⁶⁴ amb operacions financeres complexes jugant amb els censals, els crèdits i els interessos.

Evidentment, el feudalisme pesa en els uns i en els altres. Si bé potser en uns jugà més la senyoria directa que la jurisdicció senyorial plena, la monarquia tendí a reforçar ambdues coses. Un aspecte digne de consideració a propòsit de la política feudal de Ferran II és la relativa a delmes i primícies. Podríem assimilar les dues pragmàtiques de Montsó del 2 de setembre de 1510 i la de Castellana del 25 de juny de 1511 en favor dels delmes i primícies dels barons catalans, seglars o eclesiàstics, amb les disposicions reials a favor dels eclesiàstics valencians pel que fa a delmes i primícies i, en un cas i en l'altre, en part sobre la base de la butlla pontifícia de Nicolau V.⁶⁵

Des del punt de vista institucional i deixant de banda les institucions locals, els tres regnes enceten la insaculació en les institucions generals: Catalunya a les Corts de Barcelona de 1493, Aragó a les de Tarassona de 1495 i el regne de València a les de Montsó de 1510. En cap cas, la nova norma d'elecció procedeix d'una ordre reial, sinó que surt del procediment parlamentari. Tot fa suposar que, tot i que tant per al cas català com per al valencià ha vingut precedit per una suspensió o segrest reial, el nou mètode respon més a una maduresa institucional per allunyar conflictes i obtenir una reproducció sense tensions que a un mer decisionisme reial.

Un altre aspecte que agermana la política parlamentària dels tres regnes està

64. A cavall de les necessitats internes de redreç o *reparo* i de les pressions dels donatius a Corts, observem en aquesta etapa històrica un moment compartit de confecció de censos demogràfics amb finalitats fiscals: Aragó (1495), Catalunya (1497) i regne de València (1510).

65. Oriola, 1488: Capítols del braç eclesiàstic 2, 3, 7, 8 i 20.

relacionat amb la maduració del sistema judicial: la Cort del Justícia en el cas d'Aragó, el Consell Reial i l'Audiència en el cas de Catalunya i la Governació en el cas valencià són objecte de noves normatives orgàniques destinades a millorar la magistratura, el ritme de la justícia i els seus procediments, si bé en el cas de València no tingué Audiència formalitzada fins a 1506.⁶⁶ En totes elles, malgrat el seu estamentalisme, emergeixen aspectes que definiríem com a garantistes o d'empara envers els sectors febles de la societat i envers la necessitat de la confiança i la seguretat en els intercanvis econòmics. D'altra banda, convé afegir que en els tres casos les Corts assumien greuges i aquests no deixen de significar que els tres regnes compartien el sentiment del dret a la justícia.

Alguns afers, més enllà de les habituals i repetides aspiracions a l'observança dels *fueros*, dels furs i de les constitucions,⁶⁷ es presenten com una oposició compartida contra la política reial. És així pel que fa a la introducció de la Inquisició i la pressió fiscal de la Santa Croada. Des de les Corts d'Oriola de 1484-1488, per exemple, el regne de València manifestava llur oposició parlamentària a la Inquisició sense obtenir resposta reial favorable. No seria fins a les Corts Generals de Montsó de 1512 que la qüestió de la Inquisició i també la fiscalitat de la Santa Croada obtenia una normativa. La monarquia assumia les butlles pontifícies⁶⁸ com a resultat de les súpliques ja cursades pels tres regnes a Montsó el 1510. Aquestes súpliques limitaven el poder de la Inquisició a matèries de fe i l'obligaven a respectar el sistema polític i legislatiu dels respectius regnes i es posava fre als abusos fiscals de la Santa Croada. És cert que el regne de València, el 1512, no hi era com a tal, però sí que hi era el 1510, per la qual cosa hem de suposar que hi quedava també inclòs. Hom hi podria observar les bases de la Concòrdia de 1568.

Sense descartar la voluntat autoritària del rei allà on podia, la política reial s'havia d'emmotllar a la correlació de forces socials i a les diversitats estructurals de cada regne, així com a les dinàmiques socioestamentals de tots ells. Per tant, en temps del Catòlic, podríem concloure l'existència, en ple desplegament institucional simultani per part del rei i dels regnes, tant d'una política i tres regnes com d'un monarca i tres polítiques.

66. Ferran el Catòlic atorgava el document fundacional des de Barcelona el 30 d'agost de 1506. Abans, quan es creà el Consell d'Aragó (1494), se l'assignà com a tribunal suprem de justícia de València, Mallorca i Sardenya. Teresa CANET APARICI, *La Audiencia valenciana en la época foral moderna*, València, Alfons el Magnànim, 1986, p. 18.

67. Per un altre cantó, no podem oblidar que som en el moment cultural d'accés a la impremta i que, tot i que molts documents legals polítics restaven manuscrits, es pot observar l'ús de la impremta en incunables al servei de compilacions de furs (1482), constitucions (1495) i *fueros* (1496).

68. Vegeu, en el cas català, la taula de butlles apostòliques de la Inquisició signada per Joan, bisbe de Lleida, a Montsó el 2 d'agost de 1512 i la de la «Sancta Crusada» signada per Diego de Ribera, de 1512: CYADC, vol. II, p. 211 (llibre 1, títol 8, p. 18, i llibre 1, títol 9, p. 32).